

Площі заповідних зон національних природних та регіональних ландшафтних парків мають бути регламентовані законом

Олексій Бурковський, голова Наукової ради Донецької обласної організації Всеукраїнської екологічної ліги

Максим Височин, директор Національного природного парку «Дворічанський», Харківська обл.

Національний парк Сарек – одна з найстаріших пам'яток Європи, Швеція

На планеті з катастрофічною швидкістю зникають об'єкти дикої природи. Згідно досліджень американських, канадських та австралійських науковців сьогодні їх площа охоплює лише 23% суходолу [3]. Одним з ключових чинників вирішення цієї глобальної проблеми є збільшення кількості об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ). За словами американського еколога Родеріка Неша: «Ділянки дикої природи більше не будуть

існувати за волею випадку або недогляду. Дикі землі залишаться дикими лише в результаті свідомого рішення». На жаль, ПЗФ це далеко не завжди дика природа. Значна його частина – напівдика природа або взагалі штучне середовище. Тому сучасні кризові чинники в глобальній екосистемі ставлять перед людством життєво необхідне завдання – збільшення площ саме незайманих природних екосистем, які є агемеробними (екосистемами-донорами), що формують та підтримують прийнятне для життя середовище.

Поява та активний розвиток таких організацій як Wild Europe та Rewildig Europe (з її лозунгом «Зробимо Європу більш диким місцем!») говорить про нову тенденцію в європейській природоохоронній концепції, зокрема – збільшення площ незайманої природи з режимом суворої охорони, тобто по-справжньому заповідних територій [4]. Ці кроки стосуються не лише створення нових об'єктів ПЗФ, але й реформування та перегляду структури вже існуючих. Передусім йдеться про національні парки.

Режим національних парків у різних країнах є неоднаковим, але більшість з них у розвинених країнах дотримують принципів та рекомендацій МСОП (Міжнародного союзу охорони природи).

**Єллоустонський національний парк –
перший у світі національний парк, США**

Національні парки в класичному вигляді вперше з'явилися у США. Сьогодні вони функціонують передусім як природоохоронні заклади. Тому не дивно, що навіть за умов розвиненої туристичної інфраструктури заповідні ядра в американських та канадських національних парках охоплюють левову частину їх території (86-95%). За класифікацією МСОП, ядра цих національних парків відносять до категорії I-a - суворий природний резерват (*Strict nature reserve*) та I-b - територія дикої природи (*Wilderness Area*). У першому випадку взагалі заборонена будь-яка антропогенна діяльність, у другому – заборонено все, окрім природного туризму з чітко визначеним обтяженням. Тобто така туристична діяльність через заповідне ядро зазвичай перебуває пішохідний (в окремих національних парках кінний або велосипедний) маршрут, який дає змогу туристу без прямого впливу лише спостерігати природу. Відповідно до кодексу поведінки туриста, зауважимо, що «залишати можна лише сліди своїх ніг, а забирати лише враження» [1]. Умовно кажучи туристична стежка та кемпінг зменшує площу заповідного ядра хіба що на лічені частки відсотку. Такі речі як «санітарні» рубки, автомобільні дороги і т.п. можна навіть не згадувати. По-справжньому туристична інфраструктура з готелями, дорогами і т.п. охоплює в північноамериканських національних парках кілька відсотків площі.

На перший погляд здається, що таку розкіш як 90% заповідної зони в парках можуть дозволити собі лише великі за площею країни, на зразок США або Канади. Проте, навіть в європейських національних парках площа заповідних зон є доволі значною.

У Фінляндії та Швеції система функціонування національних парків була запозичена в США, тому їх заповідні зони охоплюють більшу частину території парків. Знову таки, можна було б сказати, що через низьку щільність населення реалізовувати таку стратегію в

Ужанський національний природний парк,
Закарпатська обл.

Скандинавських країнах простіше. Однак, навіть у густонаселених країнах Європи площі заповідних ядер доволі значні.

У 9 з 16 національних парків Німеччини заповідні ядра складають більше 60% від площі парку. Водночас у декількох з них заповідна зона охоплює більше 90%. Одночасно в Німеччині існують національні парки, площа заповідного ядра яких становить менше 50 (аж до 30%). Сучасні природоохоронні тенденції змусили керівництво країни переглянути «самодіяльність» національних парків щодо площ заповідних ядер, тому на федеральному рівні прийнято закон, який зобов'язує всі національні парки Німеччини довести площу заповідних зон до рівня, рекомендованого МСОП, а це не менше ніж 75% території парку. На реалізацію цієї норми надається реальний проміжок часу – до 30 років.

Така сама послідовна державна політика щодо розширення площ заповідних зон до рівня не менше 75% проголошена і в Австрії. Хоча, коли йдеться про європейський шлях України, то передусім звертаємося до досвіду наших найближчих сусідів у Східній Європі, найчастіше до Польщі. Тут площа заповідних зон в національних парках коливається в межах 25-60%. Проте, якихось чітких законодавчих вимог щодо площі заповідних зон у Польщі поки що не існує. У цьому плані більш цікавим є досвід Чехії.

Минулого року в цій країні прийнято закон, який встановлює мінімально необхідну площу заповідної зони в національних парках, що правда на рівні більш 50% території. Для прийняття цього закону парламент Чехії навіть здолав вето президента. Принагідно зазначимо, що всі національні парки в Румунії вже мають площу заповідної зони понад 50% [1].

У сучасному глобалізованому світі екологічна політика потребує чіткої координації та управління, адже автономні та децентралізовані підходи є неприйнятними для вирішення стратегічних завдань, до яких, безумовно, відноситься охорона природи. Через це у певних європейських країнах питання розширення заповідних зон (ядер) національних парків почали вирішувати на законодавчому загальнонаціональному рівні.

**Національний природний парк «Тузовські лимани»,
Одеська обл.**

Стосовно ситуації з національними парками в Україні, то для значної їх кількості наша держава перейняла в цивілізованих країнах лише назву, а не сутність. У деяких національних парках заповідна зона є просто мізерною. Наприклад, в НПП «Гетьманський» це 8%, в НПП «Джарилгач» лише 3%, а в НПП «Подільські Товтри» це

просто сміхотворні 0,87%. І це далеко не повний перелік національних парків із заповідною зоною, що не перевищує 10% від їх площі або в яких вона взагалі не виділена. Такий стан речей, безумовно, не відповідає меті та завданню їх створення.

До речі, проблема маленької площі заповідних зон стосується не лише національних природних парків, але й регіональних ландшафтних парків (РЛП), які за своєю природоохоронною структурою мало чим відрізняються від національних природних парків та виконують їхню функцію на регіональному рівні. Більше того, деякі РЛП за багатством біорізноманіття, рівнем охорони та площею не поступаються національним паркам України і є, без перебільшення, природними перлинами не лише своїх регіонів, але й природно-заповідного фонду України загалом.

Вочевидь в Україні також назріла нагальна потреба впровадження на законодавчому рівні мінімально необхідного відсотку площ заповідних зон національних природних та регіональних ландшафтних парків. Ця ідея як пункт офіційної резолюції була вперше внесена у липні 2017 року Всеукраїнською екологічною лігою на засіданні «Школи заповідної справи ім. Т. Андрієнко» після доповіді наукового співробітника НПП «Деснянсько-Старогутський» С. В. Галуценка «Роль територій із суворим режимом охорони в системі ПЗФ України». Зокрема, з офіційним зверненням ініціювати такі законодавчі зміни до Міністерства екології та природних ресурсів і Комітету з екологічної політики Верховної Ради вже цього року звернулись адміністрації національних природних парків «Тузовські лимани» й «Гомільшанські ліси» й адміністрація регіонального ландшафтного парку «Сеймський».

Зрозуміло, що справа ця не проста, адже значні земельні масиви національних парків не перебувають у їх постійному користуванні. Часто такі території є власністю лісових господарств. Проте, варто нагадати, що в Статті 4 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» йдеться про те, що «...землі та інші природні ресурси, надані національним природним паркам, є власністю Українського народу» [2], тобто перебувають

у державній власності. Була б дивною відсутність політичної волі в Уряді вирішити це питання між різними державними структурами та установами, якби на законодавчому рівні було прийнято рішення про встановлення мінімально необхідної площі заповідних зон національних парків.

За умови прийняття таких законодавчих вимог Міністерство екології та природних ресурсів України, а також науково-технічні ради установ природно-заповідного фонду, могли б задіяти певні важелі, надані останніми змінами в законодавстві (ст. 9-1 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»), щоб знаходити спільну мову та компроміси із землекористувачами та суб'єктами господарювання, передусім з лісовими господарствами [2].

Сьогодні національні природні парки України перебувають у непростому становищі, бо їхні адміністрації часто зазнають утисків з боку місцевої влади. Особливо ця ситуація ускладнилася після федералізації екологічної політики, що відбулася ще за часів президента В. Януковича і яка чомусь досі не скасована (сумнозвісний Закон України від 16.10.2012 № 5456-VI. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні»). Через це спроби керівництва деяких національних парків збільшити площу їх заповідних зон зазнають спротиву не лише з боку суб'єктів господарювання, але і з боку державних установ. Саме тому стратегічно необхідним є питання розширення заповідних зон національних парків, яке має бути вирішено на законодавчому рівні. Законодавче визначення дасть змогу по-перше, підтримати ініціативи керівників національних парків щодо збільшення заповідних зон. По-друге, зобов'яже місцеву владу сприяти, а не заважати цьому процесу. При цьому законодавчо необхідно прописати, що відповідальність за розроблення проектів зонування заповідних ядер покладається на керівництво парків, а відповідальність за пошук та виділення земель під ці проекти – на Держгеокадастр та облдержадміністрації.

На найважливіших природоохоронній та земельній проблемах зупинимось дещо детальніше. На жаль, держава припустилася стратегічної помилки, коли вирішила передати державні землі сільськогосподарського призначення у власність територіальних громад, адже тим самим позбавила себе можливості впливати на земельну, а також і екологічну політику в регіонах. Сільськогосподарські землі складають 70% всієї території України і саме такі їх категорії як пасовища, сіножаті та інші екстенсивні угіддя є основним резервом для розширення площі ПЗФ в Степовій та Лісостеповій зонах України. Тому цю помилку потрібно або виправити на законодавчому рівні або створити економічні (фінансові) механізми, які дадуть можливість задіяти такі території для розширення об'єктів ПЗФ та їх заповідних зон, якщо йдеться про національні та регіональні ландшафтні парки.

Сьогодні в країні існують екологічний податок та екологічні фонди. «Екологічні» кошти часто використовуються на маловажливі або взагалі другорядні речі. Тому є потреба в тому, щоб також законодавчо визначити відсоток «екологічних» коштів, які мають зосереджуватися на купівлі земель для національних парків та інших природоохоронних об'єктів, відповідно до чого матимемо очевидні результати.

Стосовно площ заповідних зон в національних природних парках та регіональних ландшафтних парках України, то з часом всі вони мали б збільшити площу заповідних зон до мінімально рекомендованого рівня МСОП, тобто до площі не менш ніж 75% від території парку. Проте, варто реально дивитись на речі, адже досягти такої мети можна лише поетапно. До реалізації цього задуму на законодавчому рівні першим кроком доцільно було б мінімально збільшити необхідний відсоток заповідних зон до рівня не менше ніж 30% від території парку впродовж 10 років. Варто зазначити, що перший етап стосувався б не всіх національних парків України, адже деякі з них вже сьогодні мають площу заповідної зони від 30% і більше (Галицький, Черемоський, Верховинський, Великий Луг та деякі інші). Слід зауважити, офіційні рекомендації Програми літопису природи, затверджені Мінприроди України та Національної Академії Наук № 465/430 від 25.11.2002, вказують на те, що заповідні зони національних природних парків мають складати понад 20-30%. Тому державі варто нарешті діяти згідно з власноруч прописаними рекомендаціями.

Україна є найбільшою за площею країною, яка повністю розташована в Європі. На відміну від багатьох перенаселених європейських країн вона має помірковану щільність населення. Тому наша держава може і повинна збільшити як кількість так і якість своїх природоохоронних територій, щоб відповідати статусу цивілізованої країни. Національні природні парки разом з регіональними ландшафтними парками є одними з ключових компонентів у

структурі ПЗФ України. Наразі необхідні рішення, які спроможні реформувати ці об'єкти ПЗФ відповідно до викликів часу та нинішніх природоохоронних тенденцій у цивілізованому світі.

Література

1. Галущенко С. В. Охраняемые природные территории Европы. Концепция невмешательства. / Гуманитарный экологический журнал - 2018. - Т. 20, вып. 2. - С. 3-20.
2. Закон України «Про природно заповідний фонд України» від 16.06.1992 р. N 2457 XII.
3. James E.M. Watson, Danielle F. Shanahan, Moreno Di Marco, James Allan, William F. Laurance, Eric W. Sanderson, Brendan Mackey, Oscar Venter. Catastrophic Declines in Wilderness Areas Undermine Global Environment Targets (http://voices.nationalgeographic.com/files/2016/09/watson_wilderness_2016.pdf)
4. <https://rewildingeurope.com/>